

De man die niet kon lopen

In het Rijksmuseum was ik getuige van een historisch moment toen er een bordje werd onthuld bij een schilderij waarop een aanpassing was gedaan in het kader van de thema's toegankelijkheid & inclusief taalgebruik van mensen met een beperking. Een klein gezelschap werd welkom geheten door Cathelijne Denekamp (Manager Toegankelijkheid/Inclusiviteit) en vervolgens werd op zaal onderzoeker Marte Sophie Meessen ondervraagd door cabaratiër, podcastmaker en schrijver Vincent Bijlo. We bevonden ons in de zaal waar een groot schilderij hangt van Karel Du Jardin (1626-1676), prominent tussen de twee deuren die toegang geven tot het balkon van de bibliotheek. Het ging om een historiestuk waarop een bijbelse scène wordt uitgebeeld.

Ik was daarbij omdat mijn vrouw Hester Kuiper ook bij het museum werkt, maar vooral vanwege mijn boek over onze jongste dochter, die een meervoudige beperking heeft: *Leven met Lidewij*.

Marte Sophie vertelde het een en ander over wat het Rijksmuseum doet voor mensen met een beperking en hoe de collectie door te kijken naar de woorden waarmee mensen met een beperking worden aangeduid als het ware opnieuw wordt ontsloten. Zo maakt het museum gebruik van schrijfwijzers die onder haar leiding en met de inbreng van klankbordgroepen tot stand komen (en steeds worden geactualiseerd). Het gaat om de terminologie die wordt gehanteerd in de omschrijving van schilderijen en die in onze tijd als kwetsend of denigrerend kan worden ervaren. Daarbij wordt gelet op de vraag of een schilder zelf een titel aan het werk heeft gegeven (in dat geval zal een titel niet snel worden veranderd, maar kan er wel een toelichting worden toegevoegd), of de titel te maken heeft met een canonieke voorstelling (*Het laatste*

avondmaal) of in de loop der jaren is ontstaan doordat bezitters, handelen en kenners die hebben gegeven.

Aangespoord door Vincent vertelde Marte Sophie wat op het schilderij is afgebeeld, aangezien niet iedereen in de zaal in staat was dat met eigen ogen waar te nemen. Ze begon te zeggen dat het een groot schilderij was in een gouden lijst van één meter tachtig hoog en één meter veertig breed. In het midden staat een man, ging ze verder, met een baard en okergeel gewaad waarover hij een rode toga draagt. Hij heeft zijn handen gespreid alsof hij iets wil gaan zeggen. Om hem heen zien we mensen die ziek zijn en achter hem aan de ene kant de pilaren van een tempel en aan de andere kant een wolkenlucht. In de voorgrond is de gespierde torso te zien van een man op zijn knieën die zich voortbeweegt met behulp van okselkrukken. Zo ongeveer vertelde ze wat te zien was en dat vond ik al heel interessant, omdat er geen enkele interpretatie in die omschrijving zit. Dit is dus wat je ziet als je kunt zien en verder niets weet — zoals je misschien altijd naar een schilderij zou moeten beginnen te kijken.

De eerste die het werk van een titel voorzag, legde Marte Sophie uit, en ik meen ook de eerste keer ook dat het schilderij uit 1663 genoemd wordt, was de negentiende-eeuwse kunsthandelaar John Smith, die het in 1834 omschreef als: *Paul healing the Impotent Man*. Ik neem aan dat dit woord ‘impotent’ te vinden is in de zeventiende-eeuwse King James-vertaling van de bijbel en wordt gebruikt in de betekenis van ‘onmachtig’.

De Nederlandse titel werd *Paulus geneest de kreupele man te Lystra* en later: *Paulus geneest de kreupele te Lystra*. Zo heette het werk sinds het in 1997 werd opgenomen in de collectie van het Rijksmuseum.

Vincent wees er op dat er een verschil is tussen ‘de kreupele’ en ‘de kreupele man’, aangezien deze man in het eerste geval samenvalt met zijn beperking, alsof die zijn gehele identiteit is.

Paulus geneest de man die niet kon lopen, Karel du Jardin, 1663, Rijksmuseum.

Het verhaal dat hier is afgebeeld gaat dus terug op de bijbel, meer precies op de *Handelingen der apostelen*, waarin hoofdstuk 14:9-10 te lezen valt hoe Paulus na de dood van Jezus met een andere apostel, Barnabas, in de in het huidige Turkije gelegen stad Lystra het evangelie verkondigt, terwijl men daar nog de Romeinse goden vereert. Ik citeer de Statenvertaling van 1637, hoewel het me niets zou verbazen als Du Jardin, die naar Italië zou trekken, katholiek was en hij deze protestantse vertaling niet gebruikte. Ik heb overigens verder niets over het schilderij of de maker opgezocht, dus wie weet verkondig ik flauwekul of trap ik open deuren in. Dit zijn gewoon mijn eigen overwegingen.

8 Ende een seker man te Lystren, sat onmachtich aen de voeten, kreupel zijnde van sijns moeders lijf, die noyt en hadde gewandelt.

9 Dese hoorde Paulum spreken: welcke de oogen op hem houdende, ende siende dat hy geloove hadde om gesont te worden,

10 Seyde met grooter stemme, Staet recht op uwe voeten. Ende hy sprongh op ende wandelde.

De mensen die dit wonder aanschouwden, dachten dat ze te doen hadden met goden. Ze zagen Barnabas aan voor de oppergod Jupiter en Paulus voor diens boodschapper Mercurius, omdat hij het woord voerde. Paulus en Barnabas scheuren zich vervolgens de kleren van het lijf, om te laten zien dat zij geen goden waren, maar mensen van vlees en bloed en ze roepen: ‘Wy zijn oock menschen van gelijcke bewegingen als ghy.’

Deze scène is vaker afgebeeld dan die Du Jardin koos.

Paulus en Barnabas te Lystra door het volk als goden vereerd,
Jacob Symonsz. Pynas, 1628, Rijksmuseum.

Zo uitgebreid ging Marte Sophie trouwens niet in op het bijbelverhaal, want we waren bijeen vanwege dat woord 'kreupele'. Op het bordje met de toelichting en op de website van het Rijksmuseum is nu namelijk als titel te lezen: *Paulus geneest de man die niet kon lopen*.

Ik vind het heel mooi dat dit is gebeurd en fijn dat ik erbij was om dit te vieren.

Terwijl ik in zaal 2.17 naar het interessante gesprek luisterde, dat integraal werd vertaald door een tolk Nederlandse Gebarentaal, had ik alle tijd om het schilderij te bekijken en dat was een louterende bezigheid, ook al omdat ik me niet zolang geleden met Paulus heb beziggehouden toen ik was uitgenodigd een verhaal over hem te schrijven voor het ter ziele gegane tijdschrift *OMG*. Ik schreef er uiteindelijk twee, eentje over Paulus' bekering en een over het beroemde, late (misschien wel laatste) zelfportret van Rembrandt dat zich ook in het Rijksmuseum bevindt en waarop de schilder zichzelf heeft afgebeeld als de apostel Paulus.

Toen ik die verhalen maakte, las ik in de bijbel over Paulus en ik las ook diverse boeken over hem. Zodoende kende ik deze anekdote en wist ik dat het niet over een op zichzelf staand wonder gaat, maar dat Petrus

eerder een dergelijk wonder verrichte en dat de beide apostelen het kunstje hadden afgekeken van hun leermeester Jezus.

Een van de meest tot de verbeelding sprekende genezingen van Jezus vinden we onder andere beschreven in Lucas 5:17. Jezus spreekt in een overdekte ruimte en daar arriveren enige vrienden die op een bed of een draagbaar een vriend meenemen die niet kan lopen. Zij willen graag in de buurt van Jezus komen, maar door de drukte in de ruimte lukt dat niet. Ze klimmen op het dak en nemen hun vriend mee. Dan maken ze een gat in het dak en laten hun vriend op zijn bed naar beneden zakken, recht voor Jezus, die daar staat, omstuwd door gelovigen, maar ook door mensen die nogal sceptisch zijn over zijn Goddelijke afkomst.

Wat een prachtige scène zou dit in een film zijn!

Genezing van een man die niet kon lopen, Jan Collaert (II),
naar Maarten de Vos, 1598-1618, Rijksmuseum.

Jezus ziet de man op het bed voor zich verschijnen, uit de hemel als het ware, want het wordt natuurlijk veel lichter in de ruimte als het dak is geopend, (het is verhaaltechnisch een prachtige omkering van wat er met de ziel van deze man zal gebeuren) en hij zegt meteen dat diens zonden worden vergeven.

Hoe weet Jezus dat deze man een zondaar is? We zijn natuurlijk allemaal zondig en Jezus zal voor onze zonden sterven, maar toch... Ik ga zo verder in op die vraag.

Eerst citeer ik weer de Statenvertaling — en voor wie geen zin heeft in deze prachtige taal, zal ik hieronder alles nog even kort samenvatten — de man om wie het hier gaat wordt ‘geraecht’ genoemd en dat moet je geloof ik lezen als ‘getroffen door’ een verlamming — maar er klinkt in door: *getroffen door een straf van God*.

18 Ende siet [eenige] mannen brachten op een bedde eenen mensche die geraecht was: ende sochten hem in te brengen, ende voor hem te leggen.

19 Ende niet vindende, waer door sy hem inbrengen mochten, overmits de schare, so clommen sy op het dack, ende lieten hem door de tichelen neder met het beddeken, in het midden, voor Iesum.

20 Ende hy siende haer geloove seyde tot hem, Mensche uwe sonden zijn u vergeven.

21 Ende de Schriftgeleerde ende de Phariseen begonden te overdencken, seggende, Wie is dese, die [Godts-] lasteringe spreeckt? Wie can de sonden vergeven dan Godt alleen?

22 Maer Iesus hare overdenckingen bekenkende, antwoordde ende seyde tot haer, Wat overdenckt ghy in uwe herten?

23 Welck is lichtelicker te seggen, Uwe sonden zijn u vergeven, ofte te seggen, Staet op ende wandelt?

²⁴ Doch op dat ghy meucht weten, dat de Sone des menschen macht heeft op der aerden de sonden te vergeven, (seyde hy tot den geraeckten) Ick segge u staet op ende neemt uw' beddeken op, ende gaet henen na uw' huys.

²⁵ Ende hy terstont voor haer opstaende, [ende] opgenomen hebbende 't gene daer hy op gelegen hadde, ginck henen na zijn huys, Godt verheerlijckende.

Dus Jezus vergeeft de man die door zijn vrienden aan Hem wordt gepresenteerd met hun spectaculaire actie zijn zonden en dat stuit op protest van de schriftgeleerden in de zaal. Zij vinden het behoorlijk hovaardig dat een sterveling dit doet en het is ook zonder betekenis, want alleen God kan zonden vergeven. Jezus geeft toe dat het makkelijker te zeggen is dat iemands zonden zijn vergeven dan tegen een man die niet kan lopen te zeggen: 'Sta op en wandel.'

Om te bewijzen dat voor Hem als zoon van God het vergeven van zonden geen loze kreet is, zegt Jezus tegen de man: 'Sta op en neem uw draagbaar ['uw' beddeken' in de Statenvertaling, vermoedelijk een soort matras die je kon oprollen en voor het slapengaan uitrolde] en loop naar huis.' En zie: de man doet wat Jezus zegt en vertrekt, terwijl hij de Heer prijst.

Dat deze man als een zondaar wordt gepresenteerd heeft te maken met het feit dat beperkingen in die tijd en in de bijbel vaak worden gezien als straf voor zonden. Jezus ziet echter dat deze man (en ik meen ook diens vrienden) het ware geloof in Hem en Zijn Vader heeft en vergeeft hem vanwege dit geloof zijn zonden. Het ware wonder dat hier geschiedt is dus niet dat de man kan lopen, maar dat hij dankzij zijn geloof vergeven wordt en in de hemel kan komen.

Dit mechanisme van Jezus werkt dus ook bij de latere genezingen door Petrus en door Paulus, zoals die is afgebeeld op het schilderij in het

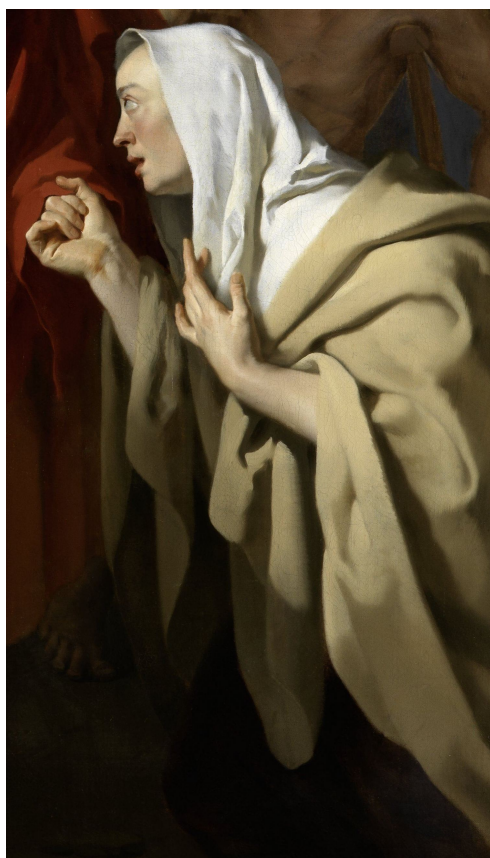
Rijksmuseum. En dat werd me duidelijk toen ik zo lang naar dat schilderij van Karel du Jardin aan het kijken was.

Wat me ook opviel, was dat op een schilderij dat op het oog betrekkelijk leeg lijkt toch maar liefst tien personen blijken te zijn afgebeeld, dat is veel meer dan je denkt als je er vluchtig naar kijkt.

In de perikoop uit de *Handelingen* die ik hierboven citeerde staat over de man die niet kan lopen: ‘Ende een seker man te Lystren, sat onmachtich aen de voeten, kreupel zijnde van sijns moeders lijf’. Hij is dus vanaf zijn geboorte af niet in staat te lopen en de verklaring daarvoor moet in mijn ogen zijn dat *zijn moeder* in dit geval de zondares is. De man die niet kan lopen zal de vrucht zijn van een buitenechtelijke relatie en de vrouw die ongetrouwd gemeenschap heeft gehad is voor deze zonde gestraft met een kind dat niet kan lopen. En dat deze man dus meteen bij zijn geboorte als door een verlamming was ‘geraekt’.

De moeder is op het schilderij dan ook nog bij haar zoon, want volgens mij zien we haar rechtsonder, smekend, nederig opkijkend naar Paulus’ gestalte, maar hem niet in de ogen ziend. Haar handen (net als die van Paulus) zijn door Du Jardin (die ik toch vooral kende als landschapsschilder) meesterlijk weergegeven. En vanuit haar positie kunnen we als het ware met de klok mee het verhaal gaan volgen.

De moeder toont in haar geknielde positie aan Paulus haar geloof in Jezus als de zoon van God die ook voor haar zonden is gestor-

ven. Dan zien we de zoon — die is dus zelf geen zondaar, maar de vrucht van de zonde! — hij kijkt niet bijzonder vroom naar Paulus op, maar lijkt eerder strijdbaar voor zich uit te kijken, vastbesloten niet bij de

pakken neer te zitten. Hij is een krachtige figuur, een kracht die ook uitgedrukt is in zijn gespierde armen. Dit is een man die gewend is met tegenslag om te gaan en die zijn waardigheid heeft weten te behouden.

Boven hem zweeft een hand van Paulus in een beschermend gebaar.

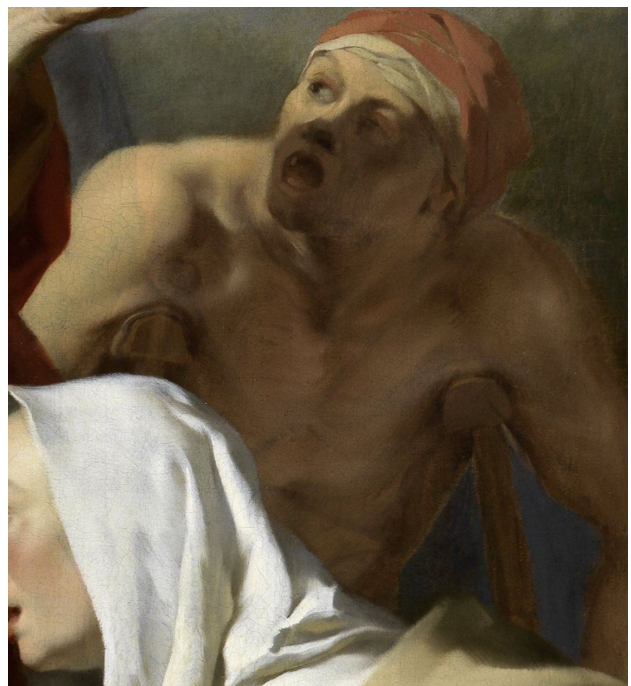
Ik ga even voorbij aan de andere figuren en stel scherp op de pilaren van de tempel die we linksachter aan de bovenzijde van de voorstelling zien en die

natuurlijk een verwijzing zijn naar het Romeinse geloof dat in deze contreien voor de komst van Paulus en Barnabas nog wordt beleden en waardoor zij voor Mercurius en Jupiter worden aangezien.

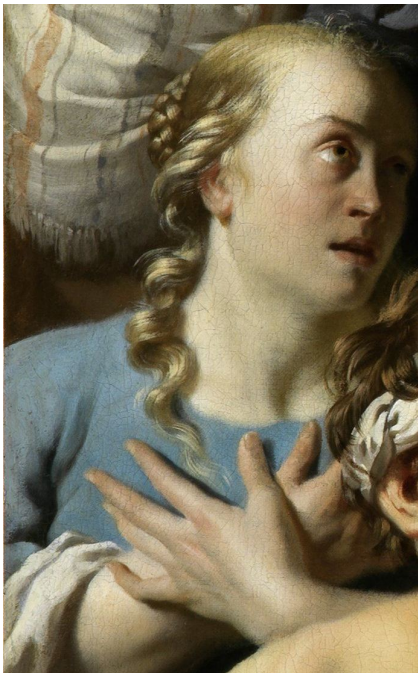
Maar we kunnen ook, met de gespreide armen van Paulus als de wijzers van een klok meegaan en zien dat het geloof van de moeder haar zoon zal doen genezen en haar en wellicht ook zijn ziel zal redden, dankzij de tussenkomst van Paulus. Zo zou je die tempel ook kunnen beschouwen als een symbool voor het geloof: het portaal van een kerk. En dan hebben we de wolkenlucht die de rechterbovenhoek (en in feite zeker een kwart) van het schilderij beslaat en waartegen Paulus' fraai getekende open linkerhand scherp afsteekt als een manifestatie van de hemel. Daar kunnen de moeder en haar genezen zoon dankzij het geloof in Jezus dus na hun dood in worden opgenomen.

De genezing die hier wordt verbeeld is dan ook een *metafoor* voor het echte wonder: dat van het geloof en de vergeving van zonden die Jezus met zijn kruisdood heeft bewerkstelligd. De handen van Paulus vormen met zijn gestalte ook een kruis, waarbij een beweging te zien is van de duisternis links en het licht rechts.

Nu hebben we nog maar drie van de tien personen op het schilderij bekeken. Rechtsachter de moeder zien we een man die ook op krukken loopt en vermoedelijk wel op zijn voeten staat, want hij is groter dan de zoon linksvoor die veel dichterbij de beschouwer staat. Deze tweede man kijkt op naar Paulus, die echter zijn blik gericht houdt op de zoon. Het is alsof

deze tweede man ‘in de rij’ staat en hoopt de aandacht te trekken van de apostel. Maar Paulus zal het wonder natuurlijk alleen voltrekken aan gelovigen — het wonder is — zou je kunnen zeggen — helemaal niet van hem afhankelijk, maar van de mensen die het wensen.

Links achter de zoon bevindt zich een jonge vrouw met blonde krullen die haar handen gekruist over haar borst houdt in een devoot gebaar en haar ogen opricht naar de hemel, of in dit geval naar Paulus, maar met zo’n vrome bovenwaartse blik waar de Italiaanse schilder Guido Reni zijn faam aan te danken had. Misschien laat deze figuur zien dat ook ‘gezonde’ mensen hier getuigen zijn van een wonder, maar eerder is zij in haar wit met blauwe jurk (de kleuren van Maria) een personificatie van het geloof.

Achter haar bevindt zich een groepje van drie: een moeder die een baby vasthoudt en aan de schouder van die moeder een jongere vrouw. Zij zou heel goed een dochter kunnen zijn en dus een zus van de zuigeling (vermoedelijk een jongetje), maar gezien het feit dat deze jonge vrouw een geruite doek heeft omgeslagen, terwijl deze moeder een gewaad met blote schouders draagt, zou zij ook een meid kunnen zijn. Aan het opgehouden babytje lijkt het wonder voorbij te gaan; hij kijkt de andere kant op, weg uit het schilderij, de lijst uit. Het lijkt me dat de schilder hier mee heeft willen uitdrukken dat dit kind onschuldig (‘onnozel’ in de zeventiende-eeuwse taal) is en dat het wonder aan hem voorbijgaat. De moeder kijkt echter naar het kind alsof ze wil zeggen: let op, terwijl de zus of de meid haar ogen in ontzag op Paulus richt, aangezien zij inmiddels oud genoeg is om te beseffen wat hier plaatsvindt.

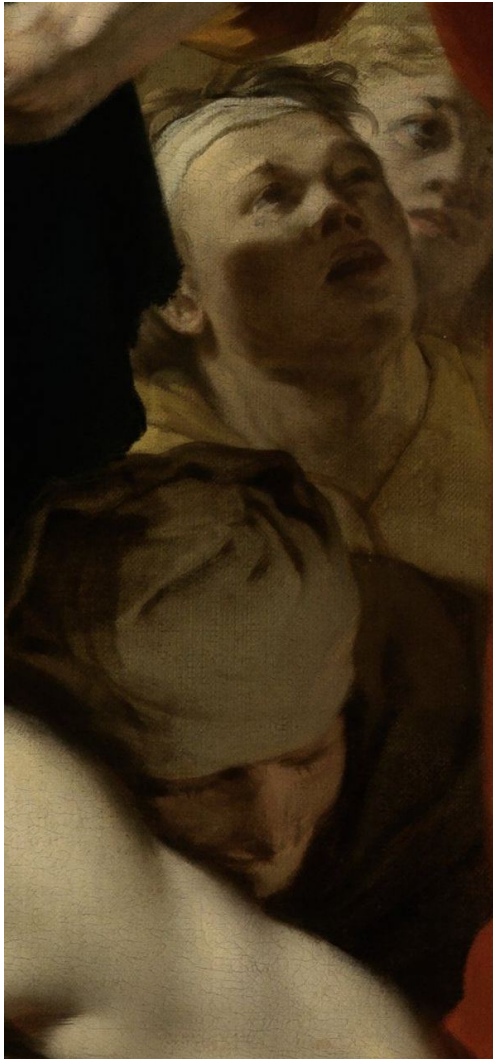

Het kind heeft in zijn rechter, mollige handje een houten lepel — dat kan heel simpel een moralistische verwijzing zijn: het geloof wordt hem met de paplepel ingegeven; ook al snapt hij er nu nog niets van, dat zal met de jaren komen dankzij zijn toegewijde, vrome moeder.

Onder de arm die Paulus naar de man die niet kan lopen uitstrekt zien we nog drie gezichten.

Het voorste behoort toe aan iemand die een bandage rond zijn schedel draagt en die we niet in de ogen kunnen kijken; zijn hoofd is voorovergebogen en we zien alleen de wimpers van zijn geloken ogen en zijn spitse neus. Voor mij is het of deze man stervende is en de hoop heeft opgegeven, zijn hoofd rust bijna op de schouder van de man die niet kan lopen voor in het beeld, die juist de strijd niet heeft opgegeven.

Boven de stervende man, voor wie het geloof misschien niet op tijd komt, kijkt een andere man met een band om zijn hoofd waarboven zijn donkerblonde haren uitsteken met geopende mond op naar Paulus, het

lijkt of hij de aandacht wil vragen van de apostel. Daarachter het derde gezicht dat misschien toebehoort aan een vrouw met blond haar, zij kijkt devoot in de hoogte en anders dan de eerste twee lijkt zij niet ziek. Dat zij zich alledrie zo duidelijk onder de arm van Paulus bevinden, zou kunnen betekenen dat ook hun zielen gered zullen worden. Dat hopen we dan maar voor de stervende man.

Persoonlijk stel ik me voor — als ouder van een dochter met een meervoudige beperking — dat dit soort genezingen mensen met een beperking vaak hebben gestigmatiseerd. De gedachte dat iemand die een beperking heeft niet ‘compleet’ zou zijn, vind ik niet fijn en ik heb

daar in *Leven met Lidewij* over geschreven. Ik besef dat ik mijn moderne ideeën niet mag opleggen aan een zeventiende-eeuws meditatie op een verhaal uit het Nieuwe Testament van tweeduizend jaar geleden.

Maar nu ik zolang naar dit schilderij heb kunnen kijken, komt er gelukkig ook een ander idee in mij op.

De hele verandering van de titel van dit schilderij gebeurt in het kader van het toegankelijk maken van het museum voor iedereen en komt voort uit de missie van het Rijksmuseum dat iedereen zich in het museum moet kunnen bewegen en daar ook dingen moet zien waarmee iedereen zich kan identificeren. Daarbij is terminologie van belang want

niemand wil 'kreupel' genoemd worden, maar niet kunnen lopen hoort wel bij het leven van sommige bezoekers. Zij zullen zich nu hopelijk meer herkennen in dit schilderij.

Hoe ging dat dan in de zeventiende eeuw, vraag ik me af. Zou het niet kunnen zijn dat dit schilderij ook voor mensen met een beperking destijds een emancipatoire werking had? Namelijk dat ook zij als ze devoot zijn kunnen rekenen op de genade Gods? En dat ook andere mensen die dit zagen begrepen dat Jezus ook gestorven was voor mensen met een beperking en zelfs voor mensen die in de ogen van de kerk een grote misstap hadden, een doodzonde, begaan?

De man die niet kan lopen kan voor mensen die in een soortgelijke positie verkeerden destijds ook een bron van inspiratie zijn geweest, niet alleen een aansporing tot devotie. Hij draagt zijn kruis met trots, zou je kunnen zeggen — ook zonder dat wonder dat weldra zal plaatsvinden. De mensen in het schilderij kijken — op de heilige na — niet naar hem. Het ware wonder is niet zijn genezing, maar het vergeven van zonden.

Paulus staat vol in het licht, maar ook de knielende moeder, de devote vrouw in de blauwe met witte jurk en de strijdbare man die niet kan lopen baden in het licht.

Ik ben blij dat ik dit schilderij zo goed heb kunnen bekijken, dat ik er zoveel van heb kunnen leren en dat allemaal omdat er één woordje aan de titel werd veranderd.

25 januari 2023

Bert Natter

